

Terug naar 811

Nationalisme mondt uit in aderlating voor Denemarken (1864)

Begin 2017 klonk in Denemarken ineens de roep om het terugwinnen van een deel van Sleeswijk dat sinds de 19de eeuw Duits grondgebied is. **Ivo van de Wijdeven** bespreekt de historische wortels van deze Deense wens.

De heldhaftig weergegeven Denen bij de slag bij Dybbøl in 1864, door Vilhelm Rosenstand, Historisch Museum Frederiksborg Slot. Inzet: Veteranenmedaille met beeltenis van de Deense koning Christian IX voor de oorlog van 1864, toen Denemarken Sleeswijk en Holstein definitief verloor.

Iredentisme lijkt weer terug in de mode. Met de terugkeer van grenscontroles in Europa in het kielzog van grote migrantenstromen en terroristische aanslagen leeft ook het nationale verlangen naar het herwinnen van ooit verloren gebied aan de andere kant van die nu zo duidelijke grens weer op. Een bekend voorbeeld is de Hongaarse premier Viktor Orbán, die zich in bombastische toespraken opwerpt als verdediger van Hongaren die als gevolg van het in 1920 gesloten Verdrag van Trianon in de buurlanden Slowakije, Roemenië en Kroatië wonen. Maar ook in het vredelievende Denemarken gaan stemmen op om het in 1864 verloren Slees-

wijk weer los te weken van grote buur Duitsland. In februari van vorig jaar haalde de vicevoorzitter van de rechts-populistische Deense Volkspartij (Dansk Folkeparti), de tweede partij van het land, de media in Duitsland en Denemarken met een voorstel voor een grenscorrectie: Søren Espersen verklaarde namelijk dat zijn partij voorstander is van 'een Denemarken tot de Eider', de rivier die midden door de Duitse deelstaat Sleeswijk-Holstein loopt. 'De geschiedenis staat niet stil,' verklaarde Espersen, die er gelukkig wel bij aantekende dat de Deense tanks wat hem betreft in de garage konden blijven.

Pruisische militairen bij de slag bij Dybbøl, door Christian Sell (1866). Museumsberg Flensburg.

Ook op zee streden Denen tegen de Duitse Bond. Hier is een brandend Oostenrijks fregat bij Helgoland te zien. Door Josef Carl Püttner (1821-1881).

Verdrag van Vikingen met Karel de Grote

Espersens grenscorrectie zou de tijd meer dan 1200 jaar terugdraaien. In 811 sloten vertegenwoordigers van de Frankische keizer Karel de Grote en de Deense Vikingkoning Hemming een vredesverdrag op een klein eilandje in de Eider. Die rivier werd de grens tussen beide invloedssferen. De belangrijkste Deense verdedigingswerken, de Dannevirke, kwamen echter 22 kilometer noordelijker: tussen de zeearm Schlei en de rivier de Treene, ten westen van de huidige stad Schleswig, bouwden de Denen een indrukwekkend systeem van wallen, grachten en palissades om buitenlandse invasies over land af te weren. Dat was nodig ook, want in de 10de eeuw vochten de opvolgers van Karel en Hemming diverse oorlogen uit om het hertogdom Sleeswijk. In 1027 begroeven de Heilig Roomse keizer Koenraad II en de Deense koning Knoet de Grote de strijdbijl: de Eider bleef de formele grens van het koninkrijk Denemarken.

De macht van de Deense koningen reikte echter nog verder naar het zuiden. Ook het hertogdom Holstein was door middeleeuwse dynastieke verwickelingen in Deense handen gekomen. Maar waar Sleeswijk onder de Deense kroon viel, was Holstein een leen van de Heilig Roomse keizer. Het maakte dus formeel deel uit van het Heilige Roomse Rijk. In de loop van de tijd gingen de Denen Sleeswijk en Holstein echter als één geheel zien. In 1460 verklaarde de Deense koning Christiaan I plechtig 'dat se bliven ewich tosamende ungedelt'. Aangezien de Deense koningen trouw hun plichten als leenmannen vervulden, maakten de keizers van het Heilige Roomse Rijk zich geen zorgen. Ook de Deense, Duitse en Friese inwoners van het moerassige gebied vonden het allemaal wel best.

'Eiderdenen' versus Duitsgezinden

Dit arrangement werd pas weer punt van discussie in de loop van de 19de eeuw. Overal in Europa liepen de gemoederen hoog op door groeiend nationalisme. Op het Congres van Wenen (1814-1815), toen de grote Europese mogenheden de internationale machtsbalans probeerden te herstellen na de Napoleontische oorlogen, waren Sleeswijk en Holstein weliswaar opnieuw toegewezen aan de Deense koning, maar beide hertogdommen waren met de groei van de steden sinds de Middeleeuwen steeds

verder 'verduits'. Ten zuiden van de lijn Tondern-Flensburg werd voornamelijk Duits gesproken, de taal van de elite en de welvarende middenstand. De Duitstalige bevolking van Zuid-Sleeswijk en Holstein voelde zich cultureel en economisch nauw verwant aan de Duitse Bond, een ruim veertig Duitse staten tellende losse statenbond. Deense nationalistenvragen met lede ogen aan hoe de taalgrens was opgeschoven van de Eider naar het noorden. Zij pleitten voor een volledig 'Deens' Denemarken met de Eider als historische zuidgrens en waren bereid 'Duits' Holstein aan de Duitse Bond te laten.

De Duitsgezinden in Sleeswijk en Holstein adopteerden juist het oude motto van Christiaan I uit 1460: 'ewich ungedelt'. Zij riepen de onafhankelijkheid van het verenigde Sleeswijk-Holstein uit toen het er in het tumultueuze revolutiejaar 1848 op leek dat de nieuwe Deense koning Frederik VII de eisen van de 'Eiderdenen' zou inwilligen. Het ultieme doel was aansluiting bij de Duitse Bond, maar ondanks militaire steun van Pruisen, het machtigste lid van de Bond, mislukte dat. De Eerste Duits-Deense Oorlog volgde, het Deense leger bleek te sterk en onder druk van Zweden, Rusland en het Verenigd Koninkrijk werd de status quo in 1852 hersteld op de Conventie van Londen. Iedereen was weer terug bij af, maar de nationalistenvbleven zich roeren.

Doelbewuste confrontatie

Het duurde dan ook niet lang tot het weer misging. Toen Frederik VII in 1863 stierf zonder dat hij een wettige troonopvolger had voortgebracht (hij had alleen een bastaardzoon), werden alle oude afspraken en eisen weer uit de kast gehaald. Een ingewikkeld dynastiek, diplomatiek en internationaalrechtelijk steekspel mondde onvermijdelijk uit in de Tweede Duits-Deense Oorlog. De Duitse Bond – onder aanvoering van Pruisen en Oostenrijk – stuurde doelbewust aan op een confrontatie, evenals de Denen, die vastberaden Sleeswijk voortaan als onderdeel van Denemarken beschouwden, tegen de in Londen gemaakte afspraken in.

Het Deense leger ontruimde in december 1863 Holstein, dat prompt door de Pruisen en Oostenrijkers werd bezet. De Denen verschansten zich achter de Dannevirke. Ze wisten dat ze geen partij zouden zijn voor het Oostenrijkse en, vooral, het sterk

gemoderniseerde Pruisische leger. De Denen hoopten tijd te winnen tot het moment dat Zweden en het Verenigd Koninkrijk opnieuw tussenbeide zouden komen.

Nederlaag bij Dybbøl

In de ijskoude eerste februaridagen van 1864 rukten de Pruisen en de Oostenrijkers op naar de Dannevirke. Ze wilden het Deense leger met een ingenieuze omsingelingsmanoeuvre vernietigen, maar dat bleek zich tot grote verbazing van de Pruisische en Oostenrijkse generaals te hebben teruggetrokken op twee strategische punten: de fortificaties bij het dorpje Dybbøl, net ten noorden van de huidige Duits-Deense grens, en de vestingstad Fredericia, waar het Deense leger in de Eerste Duits-Deense Oorlog belangrijke overwinningen had geboekt. In de vroege ochtend van 18 april 1864 zetten de Pruisen de aanval in op de Deense stellingen bij Dybbøl. De Denen, gedemoraliseerd door het verlies van hun symbolisch belangrijke Dannevirke, waren geen partij voor de gedrilde Pruisische soldaten en hun moderne wapentuig. Binnen een paar uur was de strijd gestreden en nu was er voor de Denen geen houden meer aan. Steun van de Zweden en Britten bleef uit. De Denen smeekten bij nieuwe onderhandelingen in Londen om een wapenstilstand.

Aderlating voor Denemarken

De onderhandelingspositie van de Denen was dus verre van ideaal. Ze moesten Sleeswijk en Holstein afstaan aan respectievelijk Pruisen en Oostenrijk, die vervolgens naar aanleiding van deze verdeling nog geen twee jaar later weer een oorlog uitvochten. Ditmaal moest Oostenrijk als verliezende partij Holstein afstaan en het werd uit de Duitse Bond gewerkt. Sleeswijk en Holstein

werden als Pruisisch grondgebied in 1871 onderdeel van het Duitse Keizerrijk. Duitse geschiedenisboeken duiden de Tweede Duits-Deense Oorlog van 1864 daarom wel als de eerste aanzet tot de Duitse eenwording, maar voor Denemarken was het een aderlating: het land verloor in 1864 een derde van zijn grondgebied en twee vijfde van zijn inwoners.

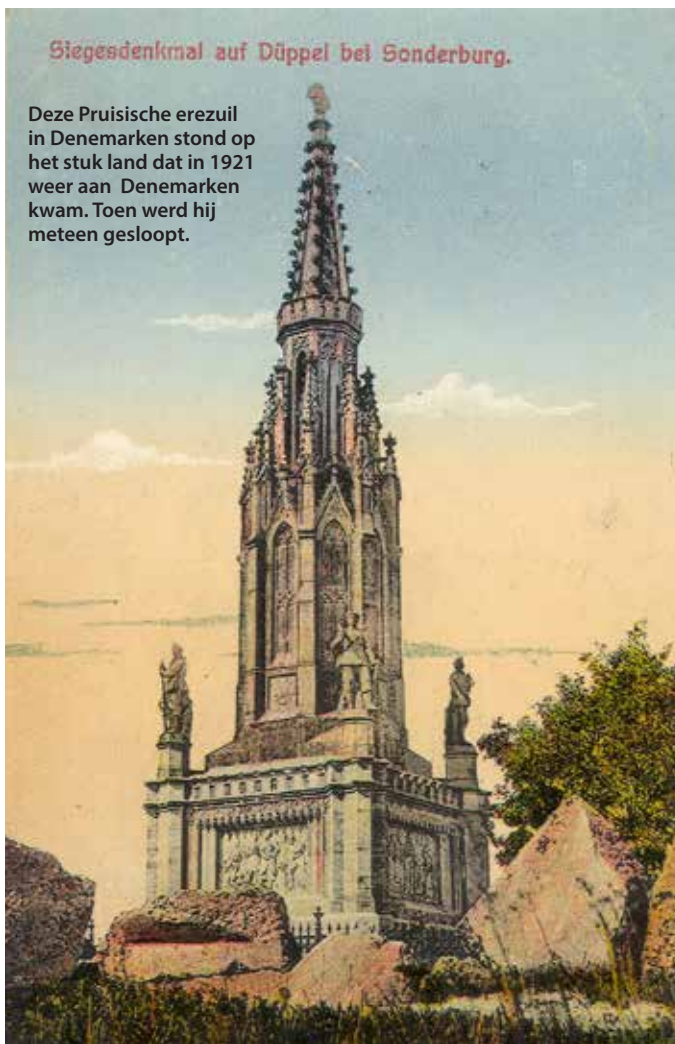
Na de Eerste Wereldoorlog overwogen de overwinnaars even om Sleeswijk aan Denemarken toe te kennen, maar zeker het zuiden was inmiddels volledig Duits geworden. Er kwamen twee referenda waardoor Denemarken in 1921 toch nog een stukje van Sleeswijk terugkreeg, waaronder Dybbøl. De overwinningsszuil die de Pruisen er vanwege 1864 hadden opgericht, werd direct tot de grond toe afgebroken (die in Berlijn staat nog steeds fier overeind). Het voormalige slagveld werd een Deense plaats van herinnering. De Deense strijdkrachten herdenken elke 18 april de Slag bij Dybbøl. Hoe traumatisch ook, de gebeurtenis geldt als de geboortestonde van de Deense natiestaat.

Groot-Denemarken

De grenspalen die de Deens-Duitse grens markeren, zijn na 1921 niet meer uit de grond geweest. Zelfs Adolf Hitler liet ze ongemoeid tijdens de Duitse bezetting van Denemarken tijdens de Tweede Wereldoorlog. Sinds 1946 vormt het zuiden van Sleeswijk, het gebied tussen de huidige grens en de Eider, samen met het voormalige hertogdom Holstein de deelstaat Sleeswijk-Holstein binnen de Bondsrepubliek. Wel geniet de Deense minderheid in Zuid-Sleeswijk sinds 1955 bijzondere rechten: hun politieke partij, het Südschleswigse Wählerverband, is uitgezonderd van de kiesdrempel voor het deelstaatarlement. De Duitse minderheid in Noord-Sleeswijk kan zich ook beroepen op bijzondere culturele rechten.

Het pleidooi van de Deense politicus Espersen voor 'een Denemarken tot aan de Eider' kreeg dan ook weinig bijval. De voorzitter van het Südschleswigse Wählerverband noemde het 'achterhaald, onrealistisch en een gevaarlijk spel met de grensvrede, die we na eeuwen van Duits-Deense conflicten samen hebben bereikt'. Anderen dreven simpelweg de spot met Espersen en zijn 'bescheiden' voorstel om het bij Sleeswijk te laten: 'Waarom zo verleggen? Een fatsoenlijk Groot-Denemarken kan toch niet zonder Holstein?'

De Deense minister van Buitenlandse Zaken zag zich genoodzaakt om te verklaren dat de uitspraken van Espersen niet het beleid van de Deense regering weerspiegelden. Hiermee was de kous af. Toch moet er niet te lichtvaardig over Espersens voorstel worden gedacht. Hij stemde het zorgvuldig af op het electoraat van de Deense Volkspartij; het gevaar schuilt vooral in het aanwakkeren van nationalistische sentimenten.

Siegedenkmal auf Düppel bei Sonderburg.

Deze Pruisische erezuil in Denemarken stond op het stuk land dat in 1921 weer aan Denemarken kwam. Toen werd hij meteen gesloopt.

Ivo van de Wijdeven is historicus en politiek analist. Onlangs verscheen zijn boek *De spoken van Visegrád* over autoritaire regimes in Centraal-Europa in het interbellum (Spectrum).

VERDER LEZEN

- ▶ **J. Ganschow, O. Haselhorst en M. Ohnezeit**, *Der Deutsch-Dänische Krieg 1864. Vorgeschichte, Verlauf, Folgen*, Ares Verlag, 2013
- ▶ **T. Buk-Swienty**, *1864. The forgotten war that shaped modern Europe*, Profile Books 2015